

УДК 159.923.33: 316.46: 378-057.87
DOI: 10.31548/hspedagog2020.01.042

КОМАНДНЕ ЛІДЕРСТВО ТА ЙОГО ОСОБИСТІСНІ ПЕРЕДУМОВИ У СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ

ПИСАРЕНКО Я.В., студентка II курсу Гуманітарно-педагогічного факультету спеціальності «Психологія»

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: ghost.of.revenge00@gmail.com

МАРТИНЮК І.А., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: martirene@ukr.net

Анотація. У статті проаналізоване теоретико-методологічне підґрунтя дослідження проблеми командного лідерства у студентському середовищі: значення формування команди у студентському середовищі, сутність поняття «лідерство», психологічні складові ефективного командного лідерства. Командне лідерство розглядається як здатність лідера здобувати авторитет у своїх одногрупників і цим самим отримати першочергове право на прийняття групових рішень, а також визнавати сильні сторони інших та делегувати функції управління задачею іншим. Також командне лідерство розглядається як процес виокремлення авторитетних особистостей у групі та сприяння ними розвитку лідерських якостей інших членів групи, що приводить до виникнення злагодженої командної роботи. Зазначається, що ефективність командного лідерства може зумовлюватись тактикою впливу лідера на групу, його типовими діями, внутрішніми психологічними особливостями, здатністю актуалізувати потрібні риси у конкретній ситуації. Внутрішніми психологічними особливостями студентів, що обумовлюють командний стиль лідерства, автори вважають: гнучкість, оригінальність, критичність мислення, орієнтованість на вирішення проблеми у складних ситуаціях; прагнення співпраці, дипломатичність, вміння управляти конфліктами та вирішувати їх, організаторські здібності, комунікабельність; прагнення до саморозвитку і самовдосконалення. Висвітлена сутність емпіричного дослідження психологічних складових ефективного командного лідерства у студентському середовищі.

Ключові слова: лідер, командний лідер, командне лідерство, команда, студентська група.

Актуальність. У сучасному суспільстві інформаційної епохи зростає потреба у фахівцях з лідерськими якостями, здатних діяти у команді, які можуть мислити незалежно і працювати інтерактивно, які знають, коли доцільно діяти наодинці, а коли працювати з іншими, які можуть і пишатися своїми досягненнями, і цінувати досягнення своїх колег. Загальноновизнаною є думка про те, що наявність лідерських якостей підвищує конкурентоздатність фахівця, а його здатність працювати у команді та формувати довкола себе команду є запорукою стійкої ефективності діяльності організації у ситуаціях невизначеності.

Поєднання необхідності лідерських здібностей особистості та необхідності її вміння працювати у команді зумовлює важливість такого соціально-психологічного явища як командне лідерство.

На сьогодні попри чималу кількість науково-практичних розробок теми лідерства у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці, мало дослідженою залишається проблема командного лідерства, його здійснення та формування у студентському середовищі. При цьому сама сутність провідної діяльності студентської молоді та такі важливі її вікові психологічні характеристики, як високий рівень активності, сприйнятливості до

впливів, орієнтація на перспективу за-свідчують доцільність приділенню значної уваги розвитку здатності до командного лідерства особистості у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Хоча емпіричне вивчення лідерства розпочалось досить давно (з праць А. Біне, Л. Термена ще на початку XX ст.), аспект командного лідерства привабив увагу дослідників лише у 90-ті роки. Один із перших, хто розробляв такий підхід, був Р. М. Белбін. Він виокремив два види лідерства: одноосібне і командне. Основна відмінність, на його думку, полягає у тому, що командний лідер перетворює колег по роботі у своїх прихильників, заохочує розвиток у роботі їх особистісних досягнень. У той самий час, одноосібний лідер часто збирає довкола себе «світу», домагаючись від підлеглих слідування заданим правилами, намагається підігнати людей під певні стандарти.

Аналіз наукових досліджень з проблеми формування та функціонування команди як соціально-психологічного утворення (І. І. Драч, 2015; І. Г. Шавкун, 2010; Г. Д. Кузнєцова, В. В. Маніхін, А. С. Огнєв, 2008; Т. Д. Зінкевич-Євстігнєєва, В. В. Горбунова, 2014; Л. М. Сергєєва, В. П. Кондратьєва, М. Я. Хромей, 2015 та ін.) став підґрунтям для висновку, про те, що чинниками командоутворення у студентському середовищі є: сприятливий клімат довкола студентських груп; сумісна активна діяльність, що супроводжується позитивними емоціями; відповідність цілей, що ставляться перед групою, потребам членів групи; подібність членів групи між собою за цінностями, поглядами та інтересами; побудова взаємодії на повазі та доброзичливості, прийнятті протилежних думок та психологічному комфорті; наявність можливості у групи конкурувати з іншими групами. При цьому найвагомішим є приклад лідера як товариського, здатного згуртовувати групу, давати можливість іншим членам

групи розвиватись та проявляти свій потенціал.

Соціально-психологічне явище, що стимулює розвиток лідерських якостей не лише у керівників, а й у команди в цілому, у кожного члена групи, і яке є також важливим чинником приваблення, утримання та стимулювання до підвищення продуктивності діяльності учасників групи, у сучасній психологічній літературі позначають поняттям «командне лідерство», а суб'єкта командного лідерства – «командним лідером» (С. В. Клепко, Л. В. Литвинюк, 2012; Г. Д. Кузнєцова, В. В. Маніхін, А. С. Огнєв, 2008 та ін.).

Сьогодні відомо чимало праць науково-практичного характеру, де висвітлені риси, здібності, навички, притаманні лідерам, чи які мають бути притаманні лідерам. У нашому попередньому дослідженні (І. А. Мартинюк, 2018) на підґрунті узагальнення наукових даних різних авторів та проведеного експертного опитування ми дійшли висновку, що психологічний портрет лідерів, яких потребує сучасне українське суспільство (об'єднані територіальні громади України), представлений багатьма психологічними характеристиками, які стосуються когнітивної, комунікативної та мотиваційної сфери особистості. Серед описаних характеристик наявні як ті, що безпосередньо пов'язані з командним лідерством (характеристики комунікативної сфери), так і ті, що забезпечують можливість лідерства як соціально-психологічного явища загалом (характеристики мотиваційної та когнітивної сфери, що є підґрунтям для здобуття авторитету серед колег).

Ми припускаємо, що для формування командного лідерства у студентському середовищі важливо, щоб студентські лідери володіли необхідними когнітивними, комунікативними та мотиваційними характеристиками. З огляду на описані вище результати дослідження та сутність тих задач, які доводиться вирішувати студентству під час

навчання у ЗВО, такими характеристиками є: гнучкість, оригінальність, критичність мислення, орієнтованість на вирішення проблеми у складних ситуаціях; прагнення співпраці, дипломатичність, уміння управляти конфліктами та вирішувати їх, організаторські здібності, комунікабельність; прагнення до саморозвитку і самовдосконалення.

Мета дослідження – окреслити напрями формування ефективного командного лідерства у сучасному студентському середовищі.

Матеріали і методи дослідження. У дослідженні застосовувались такі методи: теоретичні – аналіз та узагальнення наукових даних із проблеми дослідження; емпіричні – Тест критичного мислення Л. Старкі (в адаптації О. Луценко), Тест креативності Торренса, методика «Копінг-поведінка у стресових ситуаціях CISS» (С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер, адаптований варіант Т. Крюкової), Опитувальник міжособистісних стосунків (Шутц), Методика діагностики готовності до ведення переговорів та вирішення конфліктів (Г. Ложкін, Н. Пов'якель), Методика діагностики комунікативних та організаторських здібностей (КОЗ), Методика

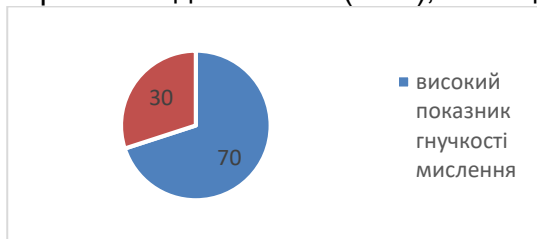

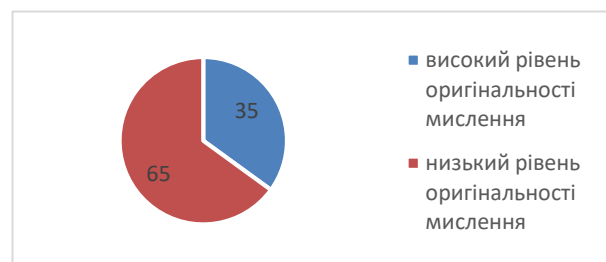
Рис. 1. Результати, отримані за допомогою Методики Торренса

Дані рис.1 засвідчують добре розвинуту гнучкість мислення більшості респондентів (70 %) та знижений показник оригінальності мислення більшості вибірки (65 %). Такі результати можуть

«Дипломатичний і авторитарний стилі поведінки» Є. П. Ільїна, Методика СА-МОАП (шкала «потреба у пізнанні»); методи кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Результати дослідження та їх обговорення. Для перевірки сформованості психологічних складових ефективного командного лідерства у студентському середовищі було проведено емпіричне дослідження. Його учасниками були студенти-лідери – представники студентського самоврядування ЗВО аграрного профілю. Кількість досліджуваних – 20 осіб (з них 13 хлопців та 7 дівчат). Дослідження проводилось у II семестрі 2018-2019 н. р. Дослідженню підлягали: гнучкість, оригінальність, критичність мислення, орієнтованість на вирішення проблеми у складних ситуаціях; прагнення співпраці, дипломатичність, уміння управляти конфліктами та вирішувати їх, організаторські здібності, комунікабельність; потреба у пізнанні (як важлива передумова прагнення до саморозвитку і самовдосконалення).

У ході емпіричного дослідження ми отримали такі результати (див. рис. 1 – 8).

зумовлюватись, на наш погляд, як недостатньою впевненістю у собі, побоюванням виглядати дивакуватим, так і схильністю діяти за зразком, вказівкою, розпорядженням, бути слухняним тощо.

Рис. 2. Результати, отримані за допомогою Тесту критичного мислення Л. Старкі (в адаптації О. Луценко)

Рис. 2 засвідчує, показник критичності мислення у більшості досліджуваних (у 80 %) є не високим, що може

бути пов'язане з недостатнім розвитком здатності враховувати усі обставини ситуації у короткий проміжок часу.

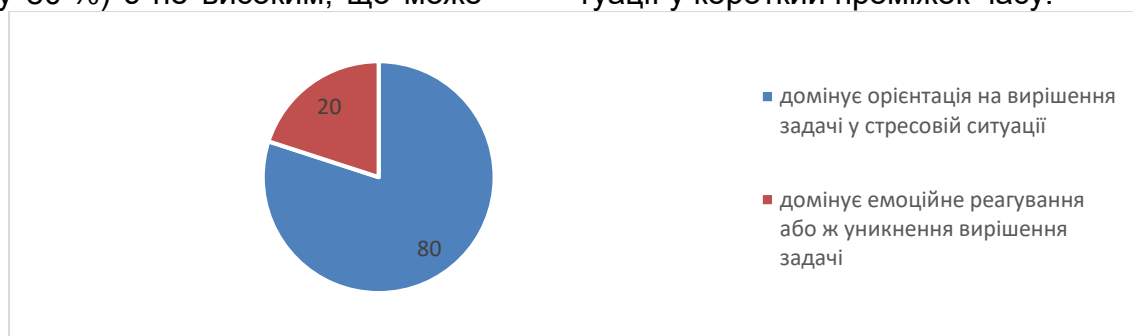

Рис. 3. Результати, отримані за допомогою Методики

«Копінг-поведінка у стресових ситуаціях» Н. С. Ендлера, Д. А. Паркера (в адаптації Т. Л. Крюкової)

З даних рис. 3 можемо робити висновки про те, що у переважній більшості досліджуваних (80 %) у стресових ситуаціях домінує орієнтація на вирішення задачі.

Рис. 4. Результати, отримані за допомогою Шкали «включеність» Опитувальника міжособистісних стосунків (Шутц)

Як засвідчують дані рис. 4, у значної частки досліджуваних (65 %) спостерігаються знижені показники прагнення співпраці – пошуку товариства інших. Такі результати можуть свідчити як про

дещо знижений розвиток передумов прагнення співпраці, так і про тимчасове перенасичення досліджуваних своєю діяльністю як представників студентського активу.

За даними рис. 5, більшості досліджуваних властивий високий показник

готовності до ведення переговорів та розв'язання конфліктів.

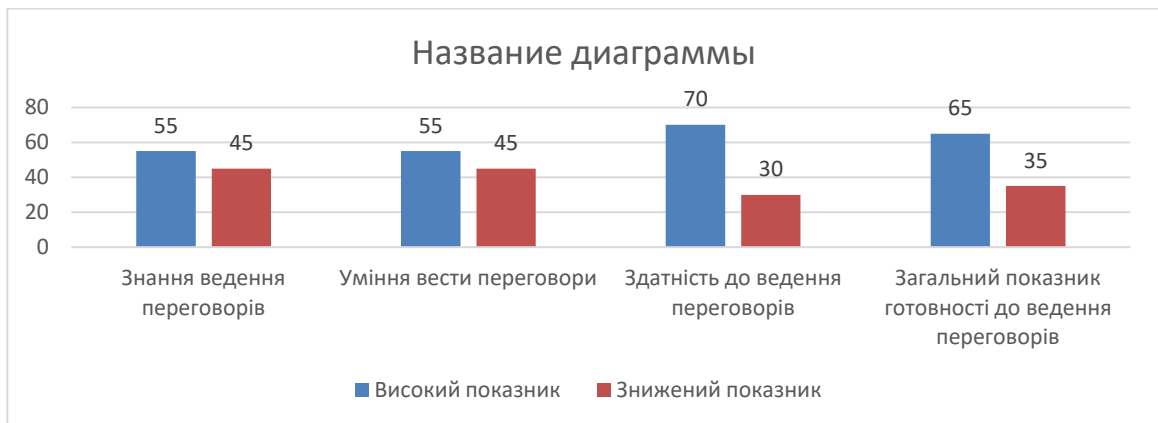

Рис. 5. Результати, отримані за допомогою Методики Ложкіна та Пов'якель «Готовності до переговорів та розв'язання конфліктів»

Рис. 6. Результати, отримані за допомогою Методики КОЗ

За результатами, наведеними на рис. 6, у більшості досліджуваних високий рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей, при чому значно частіше представники студентського самоврядування мають добре

розвинуті організаторські здібності, ніж комунікативні. Це може свідчити про те, що, уміючи чітко спланувати певну справу, вони можуть відчувати труднощі у тому, щоб донести свою ідею іншим.

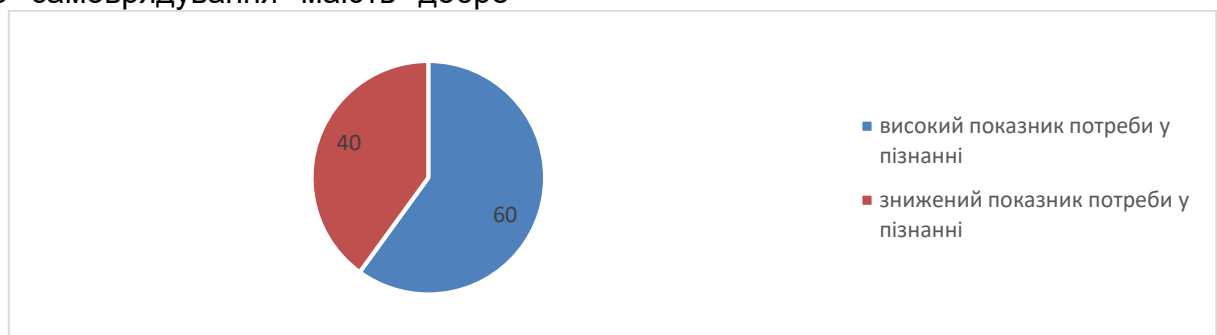

Рис. 7. Результати, отримані за допомогою Шкала «потреба у пізнанні» методики САМОАЛ

За результатами, наведеними на рис. 7, більшості досліджуваних властивий високий рівень потреби у пізнанні.

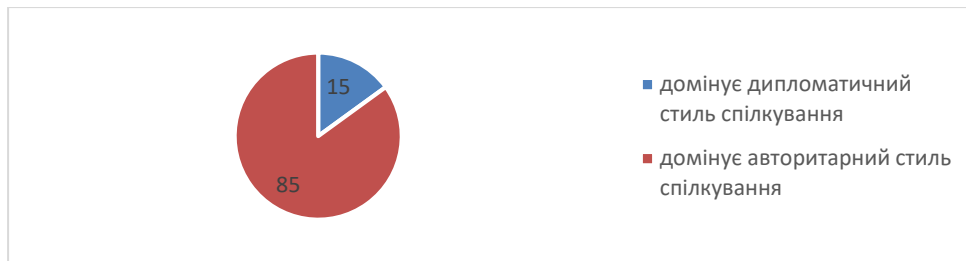

Рис. 8. Результати, отримані за Методикою «Дипломатичний і авторитарний стилі поведінки» Є. П. Ільїна

Дані рис. 8 засвідчують, що переважній більшості досліджуваних властиві труднощі у дотриманні тактовності, дипломатичності, віднаходженні правильного тону спілкування.

Таким чином, описане вище дає підстави для висновку про сформованість у студентських лідерів чималої кількості якостей, які допомагають їм підтримувати свою лідерську позицію у студентському середовищі. При цьому для забезпечення командного стилю лідерства значній частині вибірки доцільно тренувати свої дипломатичні здібності. Наявність відсоткових часток досліджуваних із зниженими показниками кожної із діагностованих якостей дає підстави вважати доцільним проведення додаткових заходів для розвитку лідерських якостей студентів загалом та представників студентського самоврядування зокрема, важливих для забезпечення командного характеру їхнього лідерства. Особливий акцент варто зробити на тренуванні дипломатичного стилю спілкування, оскільки він безпосередньо пов'язаний із командним стилем лідерства.

Із командним стилем лідерства безпосередньо пов'язане прагнення лідера до співпраці. Знижений його показник у значної кількості досліджуваних засвідчує необхідність тренування у представників студентського самоврядування уміння розподіляти, делегувати відповідальність з прийняття рішень чи виконання завдань своїм колегам-одногрупникам-однокурсникам, довіряти здатності інших якісно розв'язувати задачі, що постають перед ними.

Командному стилю лідерства сприятиме також тренування організаторських та комунікативних умінь студентів, уміння управляти конфліктами та вирішувати їх. Цілеспрямований розвиток гнучкості, оригінальності, критичності мислення, орієнтованості на вирішення проблеми у складних ситуаціях (як важливої копінг-стратегії лідера), стимулювання потреби у пізнанні (як важливої передумови прагнення до саморозвитку і самовдосконалення) сприятиме удосконаленню лідерського потенціалу представників студентського самоврядування за підтримці їхнього авторитету у студентському середовищі.

Для забезпечення розвитку зазначених психологічних характеристик у представників студентського самоврядування у ЗВО доцільно організовувати «школи лідерства», у програмах яких передбачати: психологічні тренінги з розвитку комунікативних умінь; лекції з конфліктології; ділові ігри, спрямовані на тренування організаторських та дипломатичних здібностей, на уміння розподіляти, делегувати відповідальність з прийняття рішень чи виконання завдань своїм колегам, уміння концентруватись на розв'язанні задачі в умовах поміх (труднощів); семінари, перегляди відеоматеріалів з обговоренням особливостей командної роботи, досвіду успішних командних лідерів; тренінги креативності, які б усували психологічні перешкоди прояву оригінальності мислення.

Окрім того, для розвитку лідерських якостей студентів важливо під час навчальних занять заохочувати їх до

прояву гнучкості та критичності мислення, стимулювати їх потребу у пізнанні нового та спрямовувати до саморозвитку.

Для розвитку командного лідерства доцільно також залучати студентів до групової проектної роботи під час вивчення певних дисциплін, організовувати різноманітні конкурси (інтелектуальні, творчі, спортивні), де перемогу можна здобути лише діючи як єдина злагоджена команда.

Висновки і перспективи. Теоретичне та емпіричне дослідження проблеми командного лідерства у студентському середовищі дало підстави для висновку про те, що у студентів-лідерів добре розвинута чимала кількість якостей, які допомагають їм підтримувати свою лідерську позицію у студентському середовищі. Однак, у переважної більшості досліджуваних домінує авторитарний стиль спілкування над дипломатичним, що не сприяє командному стилю їх лідерства. Окрім того, у багатьох студентів знижені й показники інших психологічних характеристик, важливих для командного лідерства. Формувати командне лідерство у студентському середовищі доцільно проводячи спеціальні заходи для представників студентського самоврядування, а також для груп студентів (проектна група робота на навчальних заняттях; командні конкурси та турніри).

Перспективою подальших досліджень цього напрямку залишається з'ясування питань: які студенти стають командними лідерами у групах, що сприяє чи не сприяє прояву командного стилю лідерства у студентському середовищі, наскільки пов'язане командне лідерство у студентському середовищі із командним лідерством у подальшій професійній діяльності випускника.

Список використаних джерел

1. Драч І. І. Командний менеджмент як умова реалізації компетентнісного

управління підготовкою майбутніх фахівців // Scientific Journal "ScienceRise", 2015, № 6/5(11). С. 8–12.

2. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Фролов Д. Ф., Грабенко Т. М. Теория и практика командообразования: Современная технология создания команд. СПб.: Речь, 2004. 304 с.

3. Кузнецова Г. Д., Манихин В. В., Огнев А. С. Лидерство и командообразование: конспект лекций. М.: МГГУ им. М. А. Шолохова, 2008. 96 с.

4. Мартинюк І. А. Психологічні особливості лідерів, необхідних об'єднаним територіальним громадам України. *Психологічний часопис*. 2018. Том 4, № 8. С. 100–114.

5. Сергеева Л. М., Кондратьева В. П., Хромей М. Я. Лідерство. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. 296 с.

6. Шавкун І. Г. Командний менеджмент: аксіологічний вимір. *Гуманістичний вісник ЗДІА*. 2010. Вип. 42. С. 218–226.

References

1. Drach I. I. (2015). Komandnyi menedzhment yak umova realizatsiyi kompetentnitsnogo upravlinnia pidgotovkoyu maibutnih fahivciv // Scientific Journal "ScienceRise", №6/5(11). S. 8–12. (in Ukraine)

2. Zinkevych-Yevstignieva T. D., Frolova D. Ф., Grabenko T. M. (2004). Teoriya i praktika komandoobrazovaniya: Sovremennaya tehnologiya sozdaniya komand. SPb.: Rech. 304 s. (in Russian)

3. Kuznetcova G. D., Manihin V. V., Ognev A. S. (2008). Liderstvo i komandoobrazovaniye: konspekt lekciy. M.: MGGU im. M. A. Sholohova. 96 s. (in Russian)

4. Martyniuk I. A. (2018). Psychologichni osoblyvosti lideriv, neobhidnyh obyednanyim terytorialnym gromadam Ukrayiny // Psychologichni chasopys. Tom 4, № 8. S. 100–114. (in Ukraine)

5. Sergeyeva L. M., Kondratiyeva V. P., Hromey M. Ya.

(2015). Liderstvo. Ivano-frankivsk: Lileya-NV. 296 s. (in Ukraine)

// Gumanistychnyi visnyk ZDIA, vyp. 42. S. 218–226. (in Ukraine)

6. Shavkun I. G. Komandnyi menedgment: aksiologichniy vymir (2010)

TEAM LEADERSHIP AND ITS PERSONAL BACKGROUND IN THE STUDENT GROUP Pysarenko A., Martyniuk I.

Abstract. *The article analyses the theoretical and methodological basis for the study of the problem of team leadership in the student environment: the importance of team formation in the student environment, the essence of the concept of "leadership", the psychological components of effective team leadership. Team leadership is seen as the ability of a leader to gain authority in one's group, thereby gaining the primary right to make group decisions, as well as to recognize the strengths of others and delegate task management functions to others. Also, command leadership is seen as a process of allocating authoritative personalities in a group and facilitating them to develop leadership qualities of other members of the group, which leads to the emergence of coordinated teamwork. It is noted that tactics of the leader's influence on the group can determine the effectiveness of team leadership. His typical actions, internal psychological features, ability to update the desired features in a specific situation. The authors consider the internal psychological features of students, which determine the command style of leadership, as follows: flexibility, originality, critical thinking, orientation to solving problems in difficult situations; desire for cooperation, diplomacy, ability to manage and resolve conflicts, organizational skills, communication skills; striving for self-development and self-improvement. The essence of the empirical study of the psychological components of effective team leadership in a student environment is highlighted.*

Keywords: leader, team leader, team leadership, team, student group.